

Antonia Došen

Muzej za umjetnost i obrt

10000 Zagreb

antonia.dosen@muo.hr

Izvorni znanstveni članak

(primljeno 5. srpnja 2018.)

UDK 725:355.711(497.562Gospić)«18/19»

VOJNA ARHITEKTURA GOSPIĆA NA PRIJELAZU IZ 19. U 20. STOLJEĆE

U jednoj od glavnih gospićkih ulica, Kaniškoj ulici, još u vojnokrajiško doba se smjestio kompleks vojarne koji se sastojao od triju zgrada vojarne te triju drvenih objekata. Uz kompleks vojarne u Gospiću je bio podignut i stan zapovjednika, također u Kaniškoj ulici, te menaža za časnike na početku Budačke ulice. Zahvaljujući analitičkoj interpretaciji istražene dokumentacije o novogradnji Domobranske vojarne u Gospiću s kraja 19. stoljeća, dijelom sačuvane u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu, može se rekonstruirati tijek izgradnje glavne zgrade vojarne, izmjene unutar kompleksa vojarne iz razdoblja prije Prvoga svjetskog rata, kao i promjene na vojnim gradnjama koje su se nalazile u naselju. Ovo je prvi studijski prikaz vojne arhitekture Gospića iz razdoblja prijelaza iz 19. u 20. stoljeće.

Ključne riječi: časnička menaža, 19. stoljeće, Domobranska vojarna, 20. stoljeće, Gospić, stan zapovjednika

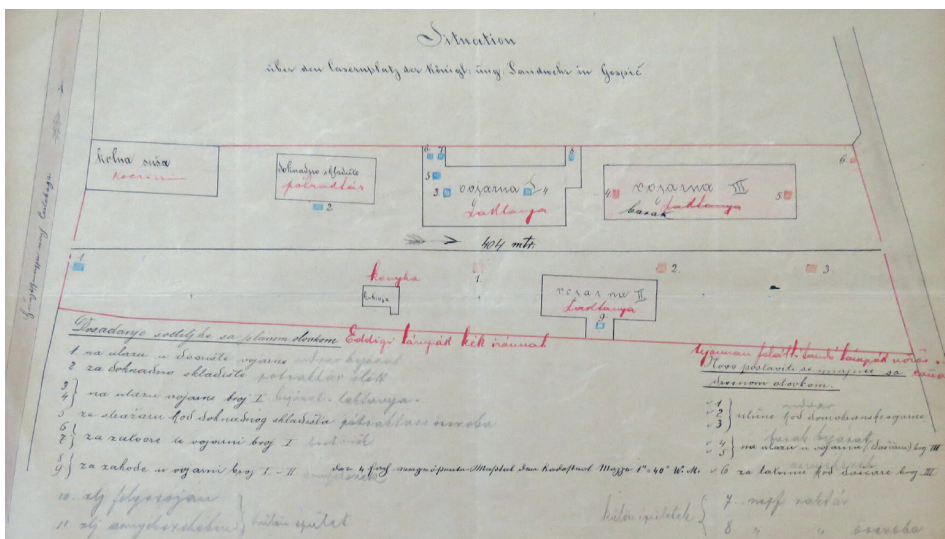
Uvod

Između 1868. i 1870. godine hrvatske postrojbe i zapovjedništva u sklopu Austro-Ugarske Monarhije nosile su naziv Kraljevskoga hrvatskog domobranstva. Ove postrojbe bile su teritorijalne snage na području Kraljevine

Hrvatske i Slavonije.¹ Razvojačenjem Vojne krajine ukida se 1. Lička pukovnija², čije vojno zapovjedništvo u Gospiću postaje 87. domobranska pješачka bojna.³ Novouspostavljeni bataljon bio je podređen Glavnom vojnom zapovjedništvu / XIII. zboru u Zagrebu.⁴ U Kaniškoj ulici⁵ u Gospiću se još u vojnokrajiško doba smjestio kompleks vojarne koji se sastojao od triju (dviju vjerojatno zidanih⁶) zgrada vojarne te triju drvenih objekata (kolna suša, doknadno skladište i kuhinja).

Unutar objekata vojarne bio je uređen i zatvor te nusprostorije, kuhinja je bila odvojena kao zaseban objekt⁷, a dvorište je bilo uređeno za vježbe i parade. U vojarnu se moglo pristupiti s istočne i sa zapadne strane (danas Kaniška ulica i Ulica kralja Tomislava). (Sl. 1.) Historicistička arhitektura gospićke vojarne nije usamljen primjer, istovremeno se i drugdje u

-
- 1 Imale su poseban položaj unutar Austro-Ugarske s obzirom na to da su nosile hrvatska imena, a izobrazba budućih pripadnika domobranstva odvijala se na hrvatskom jeziku.
 - 2 Lička krajiška pješачka pukovnija cara Franje Josipa br. 1. (*Kaiser Franz Josef Likaner 1 Grenz Regiment*).
 - 3 POJIĆ, MILAN. 2000. Ustroj austrougarske vojske na ozemlju Hrvatske 1868.-1914., *Arhivski vjesnik*, Zagreb, god. 43, 157-158.
 - 4 Gospić je pripadao Kraljevskom hrvatsko-slavonskom Domobranskom okružnom zapovjedništvu. Zapovjednik bataljona je 1881. bio Ditz Ferdo satnik. DEŽELIĆ, STJEPAN GJURO. 1881. *Dragoljub ili upisnik kalendar za javne urede, odvjetnike, kr. javne i občinske bilježnike, agente, privatne pisarne, trgovce, obrtnike te ine poslovođe sa književnim darom za prostu godinu 1881.*, Zagreb: Nakladom Lav. Hartmána, 126.
 - 5 Gospić je uz Kanišku imao još dvije glavne ulice: Budačku i Bilajsku. Imena ovih ulica, unatoč mnogim izmjenama uzrokovanim političkom ideologijom tijekom vremena, zadržala su se do danas. One su bile i ostale »žile kucavic« grada, te su predstavljale i glavne prometnice kroz grad koje su vodile prema ostalim mjestima. Kaniška ulica je bila najuređenija od svih triju ulica, bila je široka kao i danas, imala je zasaden drvored s obje strane i vodila je do predgrađa Kaniža te dalje prema Karlobagu. Imala je uveden vodovod i uređene nogostupe sve do bolnice. Na starijim kartama iz 19. stoljeća naznačena je kao Karlobaška ulica.
 - 6 O ovome svjedoči Situacija vojarne u Gospiću 1892. na čijoj se legendi jedna od vojarni (III) označava kao »daščar« i »baraka«. HR-HDA, Fond 466, Vojno-građevinski odjel XIII. zbora, kut. 5.
 - 7 Razmak između zgrada morao je biti udvostručen kako bi se, ne samo osigurali higijenski uvjeti u stambenim prostorima, nego i omogućila izravna sunčeva svjetlost. KLASSEN, LUDWIG. 1890. *Grundriss-Vorbilder von Gebäuden für Militärische Zwecke: [...]*, Leipzig, 1538.

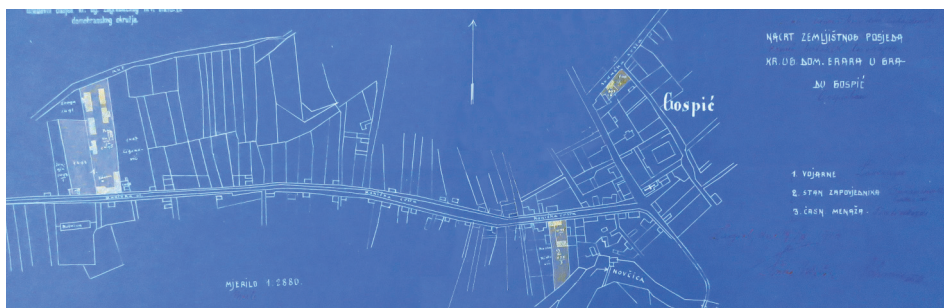

Sl. 1. Situacija vojarne u Gospiću 1892., prije novogradnje Domobranske vojarne (HR-HDA, Fond 466, Vojno-građevinski odjel XIII. zbora, kut. 5, rasvjeta za vojne potrebe)

Hrvatskoj grade vojarne pod srednjoeuropskim utjecajima (u Rijeci, Zagrebu, Osijeku i drugdje).⁸ Nove vojarne su podizane kao monumentalne građevine u historicističkom stilu (vrlo često neogotici i neorenesansi) kojima prioritet više nije fortifikacija već nove funkcije s obzirom na razvoj vojne opreme i reforme cjelokupne oružane sile.

Uz kompleks vojarne u Gospiću nalazio se i stan zapovjednika izgrađen još u vojnokrajiskom razdoblju u Kaniškoj ulici te menaža za časnike na početku Budačke ulice. Problem vojnog zapovjedništva u Gospiću bio je u objedinjavanju svih ovih vojnih građevina na jednome mjestu kako bi se olakšala komunikacija i kretanje časnika između ovih triju bitnih, ali udaljenih lokacija. Kako bi se to ostvarilo podignuta je nova glavna zgrada vojarne, srušen je stari vojnokrajiski stan zapovjednika i podignuta je nova građevina te se radi na premještanju menaže što bliže vojarni.

8 Više u: *Historicizam u Hrvatskoj*. 2000. Vladimir Maleković (ur.), knj. 1. Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt; PALINIĆ, NANA. 2001. *Vojne zgrade. // Arhitektura historicizma u Rijeci 1845.-1900.: arhitektura i urbanizam. /* Ljubica Dujmović Kosovac (ur.). Rijeka: Moderna galerija, 360 -373.

Sl. 2. Nacrt zemljišnog posjeda kr. ug. dom. erara u gradu Gospiću, Gustav Schmid, 1913.

(Sl. 2.) Zahvaljujući dijelom sačuvanoj dokumentaciji⁹ o novogradnji Domobranske vojarne u Gospiću s kraja 19. stoljeća možemo rekonstruirati tijek izgradnje glavne zgrade vojarne, izmjene unutar kompleksa vojarne iz razdoblja prije Prvog svjetskog rata, kao i promjene na vojnim gradnjama koje su se nalazile u naselju.

Vojarna kraljevskog ugarskog domobranstva

Ministarska naredba za izgradnju Vojarne kraljevskog ugarskog domobranstva izdana je 1890. godine. Postojeći projekt za glavnu zgradu vojarne¹⁰ iste godine je izradio kr. ugar. nadmjernik Dragutin Wagner¹¹. (Sl. 3.)

Prema projektu glavna zgrada vojarne trebala je biti tlocrtno izvedena u obliku slova H, čija bi dva zapadna krila duboko ulazila u dvorište vojarne, dok bi dva krila prema ulici bila izvučena tek u širini jedne prozorske osi. Također je građevina trebala imati dva kata. Ovakav izgled vojarne koristi sustav paviljona

9 Riječ je o izvještajima i korespondenciji na njemačkom, mađarskom i hrvatskom jeziku te različitim arhitektonskim projektima i troškovnicima. HR-HDA, Fond 466, Vojno-građevinski odjel XIII. zborni, kut. 5.

10 Supotpisnik na nacrtu je Adam Mallinarić, kr. ug. mjernički pristav.

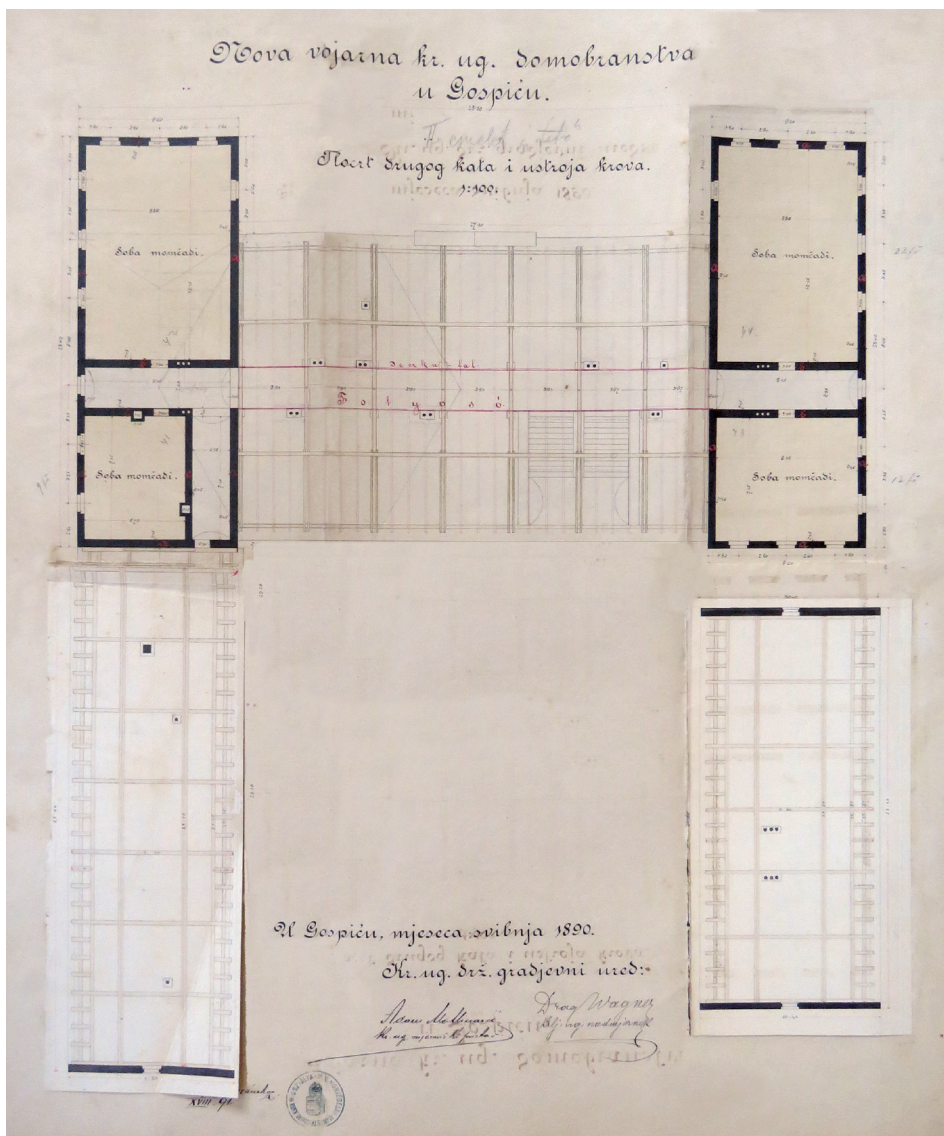
11 O Dragutinu Wagneru je pronađeno vrlo malo podataka, tek da je 1868. godine potpisan kao mjernički pomoćnik u Zagrebu, a 1872. je bio kr. ugarski državni mjernik u Sisku. (-), Jugoslavensko sveučilište, *Narodne novine*, Zagreb, god. XXXIV, br. 85, 11. 4. 1868., 3.; (-), Ličbeni oglas, *Narodne novine*, Zagreb, god. XXXVIII, br. 32, 9. 2. 1872., 4.

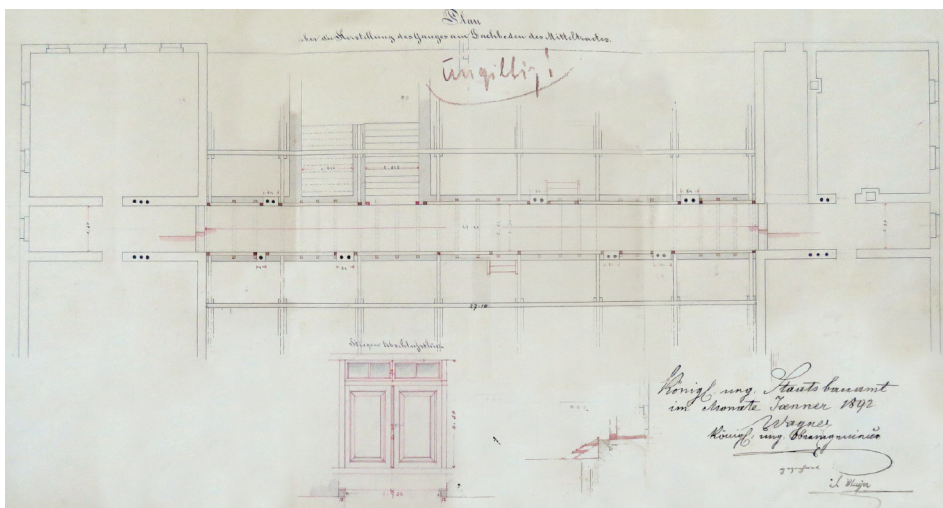
Sl. 3. Domobranska vojarna prema Kaniškoj ulici – glavno istočno pročelje, projekt Dragutin Wagner, 1893. (HR-DAGS-185, Zbirka razglednica, 5-37)

koji je omogućavao povezivanje različitih dijelova (krila) zgrada vojarne hodnicima, čime su se formirale granice za veliki trg unutar vojarne korišten za vojne vježbe i povorke.¹² (Sl. 4.) Godine 1892. Wagner radi drugi projekt (sada potpisan kao kraljevski inženjer!) na kojemu se vide promjene u krilima prema ulici te detalji poput nacрта prozora. (Sl. 5.) Današnji izgled vojarne ne odgovara jedinom sačuvanom projektu vojarne – tlocrtu drugog kata. Građevina je izvedena uzdužno prema Kaniškoj ulici, ima istaknuta dva krila širine jedne prozorske osi, ali prema dvorištu je izostalo jedno krilo te je izvedeno samo ono koje graniči sa susjednom parcelom, čime je zatvoren sjeverni ugao i dio dvorišta vojarne. Također je građevina izvedena kao jednokatnica. Da je Dragutin Wagner autor projekta koji je izveden potvrđuju i položajni

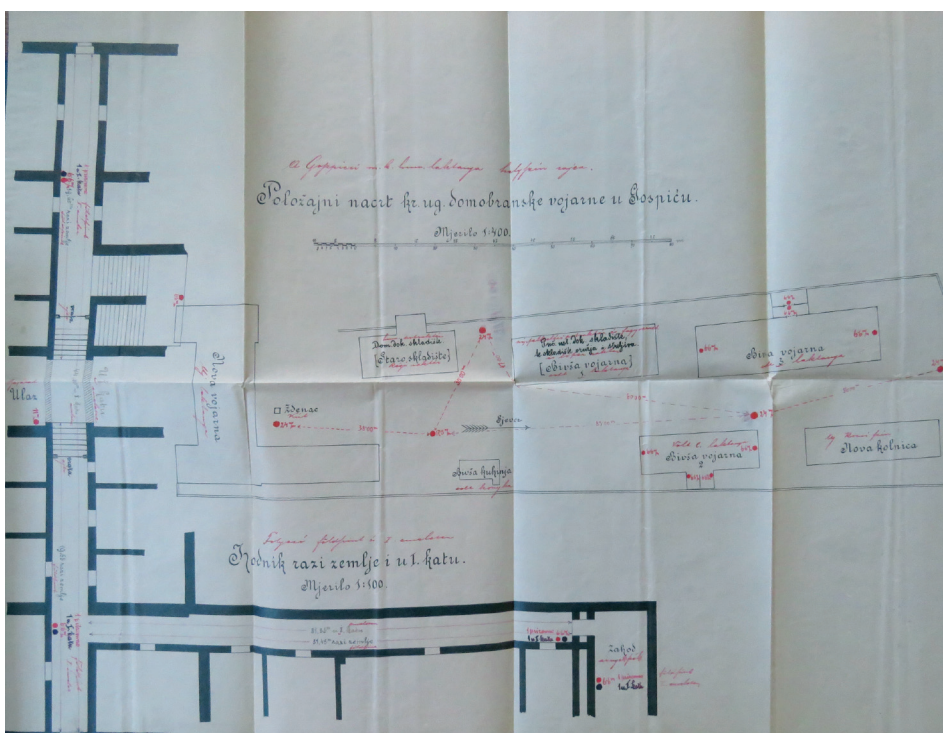
¹² Vojarne podignute u drugoj polovini 19. stoljeća grade se na način sustava paviljona kako bi mogle primiti veće garnizone. Prve vojarne sastojale su se od stanova za dva do četiri vojnika, dok se kasnije grade masivne zgrade s izgrađenim podrumom i hodnicima, te s dva kata iznad prizemlja. KLASEN, LUDWIG (bilj. 7), 1538.

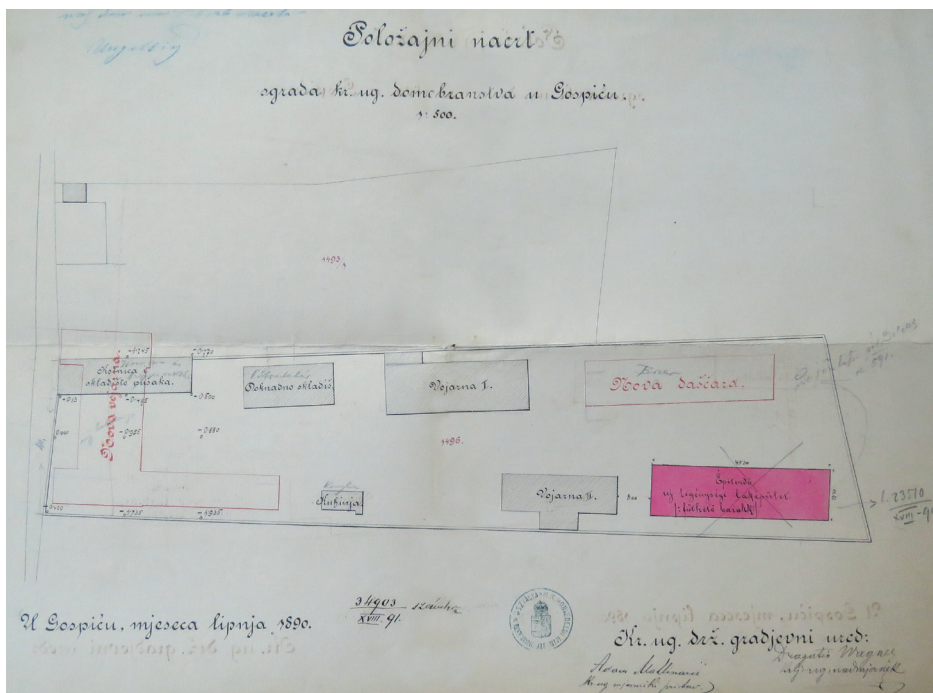
Sl. 4. Nova vojarna kr. ug. domobranstva u Gospiću – tlocrt drugog kata i ustroja krova, Dragutin Wagner, 1890. (HR-HDA, Fond 466, Vojno-građevinski odjel XIII. zborni, kut. 5)

Sl. 5. Plan uličnih krila s nacrtom prozora, Dragutin Wagner, 1892. (HR-HDA, Fond 466, Vojno-građevinski odjel XIII. zborn, kut. 5)

Sl. 6. Položajni nacrt kr. ug. Domobranske vojarnje u Gospiću (1.) (HR-HDA, Fond 466, Vojno-građevinski odjel XIII. zborn, kut. 5, novogradnja domobranske vojarnje)

Sl. 7. Položajni nacrt buduće domobranske vojarne u odnosu na postojeće objekte te buduće »daščare« (2), Dragutin Wagner, 1890. (HR-HDA, Fond 466, Vojno-gradjevinski odjel XIII. zborni, kut. 5, novogradnja domobranske vojarne)

nacrti vojarne iz 1890. godine (1. i 2.) na kojima je upisana glavna zgrada u današnjoj izvedbi (s jednim dvorišnim krilom) koju on potpisuje.

Prema sačuvanom *Položajnom nacrtu* [...] (1.) nekadašnji objekti vojarne sada su označeni kao 'bivši' kao i objekt kuhinje, što upućuje na to da je izgradnjom jedinstvene građevine vojarne osiguran prostor za sve dotadašnje potrebe. (Sl. 6.) Na nacrtu je naznačena i nova kolnica izvedena kao građevina pravilnog pravokutnog tlocrta smještena duboko u dvorištu kompleksa vojarne (prema današnjoj Ulici kralja Tomislava). Na nacrtu je prikazan i hodnik razizemlja i 1. kata koji u krilu prema Kaniškoj ulici sadrži ulazno stubište, kao i unutarnje stubište koje nije rizično istaknuto.

Prema drugom *Položajnom nacrtu* [...] iz 1890. godine dotadašnji kompleks vojarne smješten na zemljišnoj parceli kat. br. č. 1496 južnim se krilom

glavne zgrade širi i na česticu br. 1493/1, na kojoj je dotada u samom uglu parcele postojao jedan manji objekt. (Sl. 7.) Svi dotada sagrađeni objekti unutar čestice br. 1496 podignuti su uglavnom kao građevine pravokutnog tlocrta, koje se, prema sačuvanoj dokumentaciji, trebaju objediniti u novoj glavnoj zgradi vojarne. Umjesto postojećih vojarni I, II, III – označenih kao »daščara« – u dvorištu vojarne će se izvesti nova kolnica i jedna daščara.

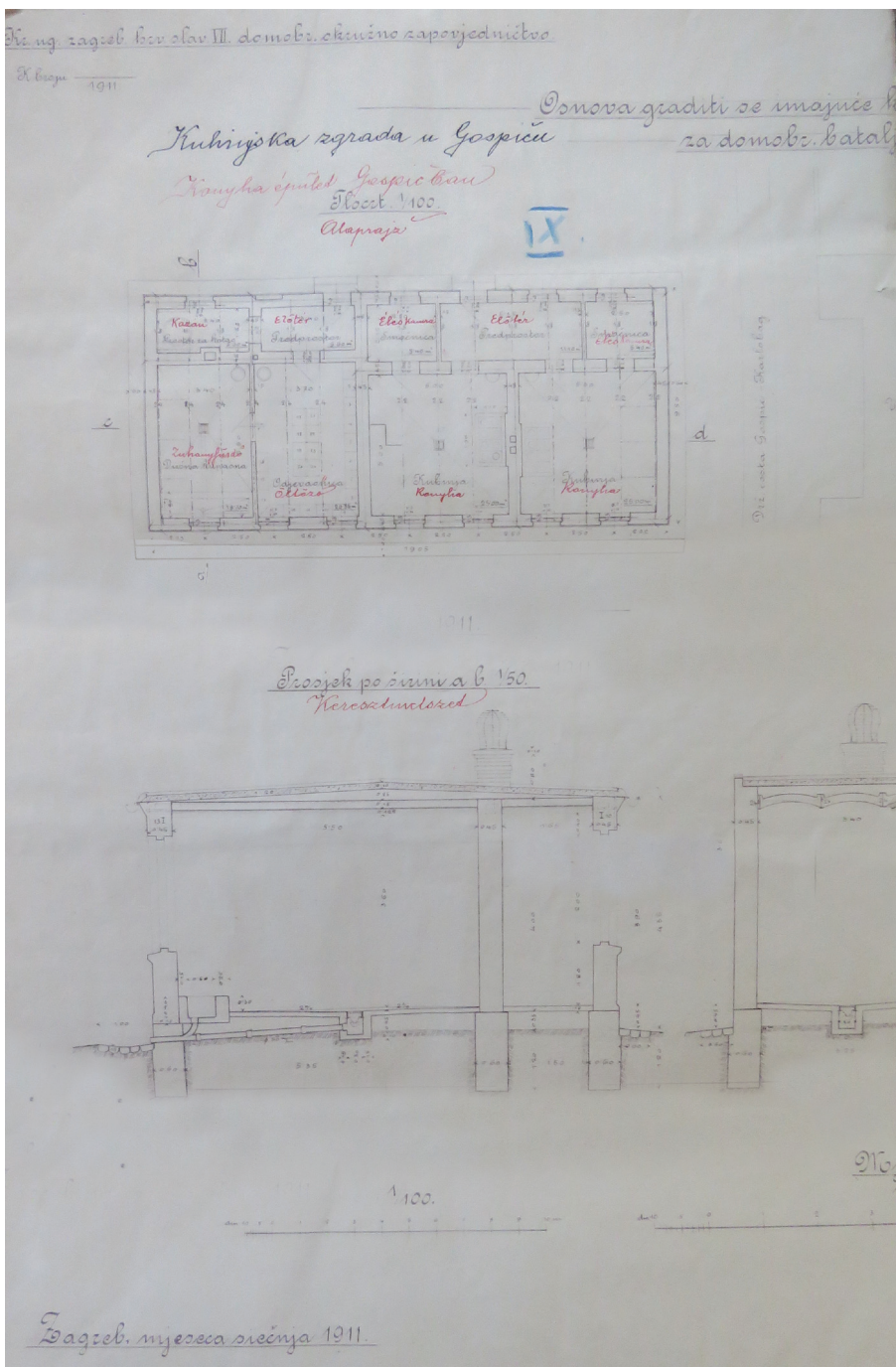
U razdoblju od dvije godine primale su se ponude različitih izvođača građevinskih i drugih radova. Među ponuđačima bili su i lokalni gospićki poduzetnici, no nije poznato koji od njih je na kraju sudjelovao u izgradnji nove domobranske vojarne.¹³ Ni puna dva desetljeća nakon podizanja nove glavne zgrade vojarne u Kaniškoj ulici, izrađuju se novi projekti za proširenje vojarne (izvorno su napravljeni 1911., ali je naknadno izmijenjen unutrašnji raspored te je godina 1911. prekrížena i rukom je dopisana 1914.), koje potpisuje Gustav Schmid¹⁴. U *Zapisniku* od 9. svibnja 1913. godine¹⁵ izvještava se kako je glavna zgrada vojarne u dobrom stanju i može se njome služiti još dugo vremena, no ubuduće bi se u nju trebale smjestiti samo prostorije za nadzornu i stražarsku službu, tri zatvorske samice te prostorije za dvije satnije. Zahtijeva se rušenje ranije spominjane daščare, doknadnog i pučko-ustaškog skladišta te kolnice i preporučuje se zamijeniti ih jednom skladišnom zgradom.¹⁶ Nadalje se detaljno opisuje namjena svakoga pojedinog objekta i mogućnosti novogradnji ako bi se gradile (za »momčadsku

13 U svojoj ponudi iz 1892. Lovre Pavelić nudi poslove gradnje nove vojarne kao i popravaka na domobranskom skladištu, stanu satnika i vojarni br. 1. Također nudi i popust od 2% na svoju ponudu. Za izvršenje poslova kao jamstvo nudi jamčevinu od 10% ili hipoteku. Ivan Bušljeta, poduzetnik i trgovac, također je jedan od ponuđača te u svojoj ponudi navodi kako se ona tiče gradnje nove vojarne, popravka doknadnog skladišta, popravka stana satnika, popravka vojarne br. 1, kao i rušenje i novo postavljanje kolnice (spremišta za kola). Također nudi popust od 5% ili jamčevinu od 10%. HR-HDA, Fond 466, Vojno-građevinski odjel XIII. zborna, kut. 5

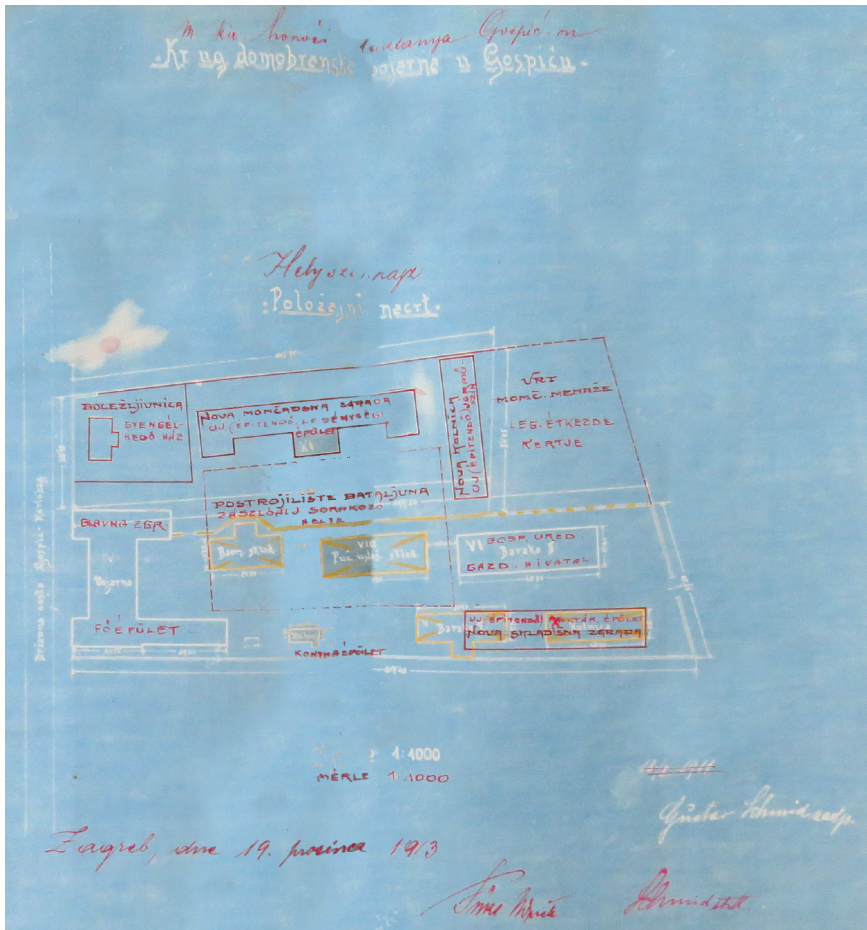
14 Iz *Zapisnika* sastavljenog u Gospiću 9. svibnja 1913. saznajemo kako je Gustav Schmid voditelj gradj. odsjeka u vojnom statusu satnika mj.č.zb.

15 Prijedlog uz inženjera Gustava Schmida potpisuju i »Većeslav Heneberg, nadindt. I. razr. i glavar okružnog int., dr. Marko Tomičić, pukovnijski liječnik, major Slavko Stancer, zapovjednik bat. i domobr. zapovjednik nadporučnik Martin Markač«. HR-HDA, Fond 466, Vojno-građevinski odjel XIII. zborna, kut. 5

16 Iz ovoga je razvidno kako se prilikom podizanja nove zgrade vojarne 1893./1894. ipak nisu rušili postojeći drveni objekti unutar kompleksa vojarne.

Sl. 8. Kuhinjska zgrada u Gospiću, 1911., Gustav Schmid
 (HR-HDA, Fond 466, Vojno-građevinski odjel XIII. zborni, kut. 5)

Sl. 9. Položajni nacrt kr. ug. Domobranske vojarne u Gospiću, Gustav Schmid, 1913. (HR-HDA, Fond 466, Vojno-građevinski odjel XIII. zbornice, kut. 5)

gombaonu i mačevaonu», za »podč. blagovaonu i čitaonu«, itd.). Sačuvani su nacrti adaptacije daščare br. 2. i 3. iz 1911. godine u kojima su smještene spavaonice, oružarska radionica i komora (daščara br. 2.) te skladište s pisarnama, arhivom, radionicama i dodatnim momčadskim sobama (daščara br. 3.). Također su sačuvani i arhitektonski tlocrt i presjek buduće kuhinjske zgrade, kojima je autor također Schmid. (Sl. 8.)

Sl. 10. Zabat na glavnom pročelju Vojarne Eugen Kvaternik prema Kaniškoj ulici (foto A. Došen, 3. 7. 2017.)

Na *Položajnom nacrtu* iz 1913. vidi se kako je proširen kompleks vojarne u širini još jedne parcele na kojoj se planira podići boležljivnica¹⁷, nova momčadska zgrada i nova kolnica uz vrt momč. menaže¹⁸. (Sl. 9.) Na staroj parceli vojarne, osim glavne zgrade, srušile bi se postojeće barake i dašćare te bi se izvela nova skladišna zgrada i gospodarski ured na mjestu nekih od njih.

Sve ove izmjene i naknadne novogradnje poznate su samo za razdoblje do Prvoga svjetskog rata, nakon kojih nema dostupne dokumentacije. Danas je glavna zgrada vojarne sa svojim neorenesansnim pročeljem jedna od

¹⁷ Nije u potpunosti jasno kakav tip zdravstvene građevine se planirao podići, vjerojatno ambulanta ili stacionar, s obzirom na to da je preko puta vojarne polovinom 19. stoljeća već bila podignuta zajednička pukovnijska bolnica.

¹⁸ Vrt je zauzeo parcelu novootkupljenu od Marije Erede (kat.č.br. 1491). Pismo Marije Erede okružnom zapovjedništvu u Zagrebu u kojem navodi kako joj zemlja graniči s domobranskom vojarnom te je nudi (k.č.br. 1491) za cijenu od 3.000 kruna na prodaju. Indikativno je da u pismu iz 1912. navodi kako je vojarni »vrlo potrebno za proširenje zemljišta« kupiti ovu parcelu, što se poklapa sa Schmidovim nacrtima iz 1911. godine koji su još uvijek čekali realizaciju. HR-HDA, Fond 466, Vojno-građevinski odjel XIII. zborni, kut. 5.

najreprezentativnijih historicističkih katnica u Kaniškoj ulici. Uvučeni središnji dio pročelja raščlanjen je s devet prozorskih osi od kojih su središnje tri rizalito istaknute. Simetričnost građevine ocrtava se u podjednako oblikovanim dvama uličnim krilima rastvorenima s tri pravokutna prozorska otvora. Prizemlje građevine obrađeno je sljubnicama, dok je na katu dekoracija zadržana u obliku plitkih profilacija ispod prozora. Arhitektonska plastika središnjeg dijela pročelja bogatija je od one na ostatku fasade. Široki ulaz flankiran je rustično obrađenom žbukom koja se iznad segmentnog luka lepezasto širi. Povrh triju prozora kata uzdiže se zabat, čije unutrašnje polje s dekoracijom nije sačuvano u izvornom obliku. (Sl. 10.) Uz naglašen ritam prozora nanizanih kroz dvije etaže i dekorativne detalje na fasadi gubi se koncepcija stroge vojne arhitekture i ostavlja se dojam namjenski slobodnije stambene arhitekture.

Stan zapovjednika

Prema ranije spomenutom *Zapisniku* od 9. svibnja 1913.¹⁹ obuhvaćen je i stan zapovjednika bataljuna i pisarne (Kaniška ulica br. 12), za koji se navodi kako je vlasništvo erara, preuzeto od bivše Vojne krajine. Na reambulaciji iz 1896. godine stan zapovjednika upisan je na dvije parcele (k.č.br. 977/1 i 978/3) te označen kao vlasništvo erara kraljevsko ugarsko-hrvatskog domobranskog.²⁰ Prema gore spomenutom *Zapisniku* za stan zapovjednika bataljuna navodi se kako »Gradjevno stanje ove zgrade neodgovara u nikojem pravcu zahtjevima, [...]. Glavno zidje ne ima željeznih spona te se pokazuju počam od glavnog vijenca sve do podzidja sižuće velike pukotine tako da se je bojati, ako se ove pukotine još bolje rašire, da bi jedan dio zgrade mogao stradati.«²¹

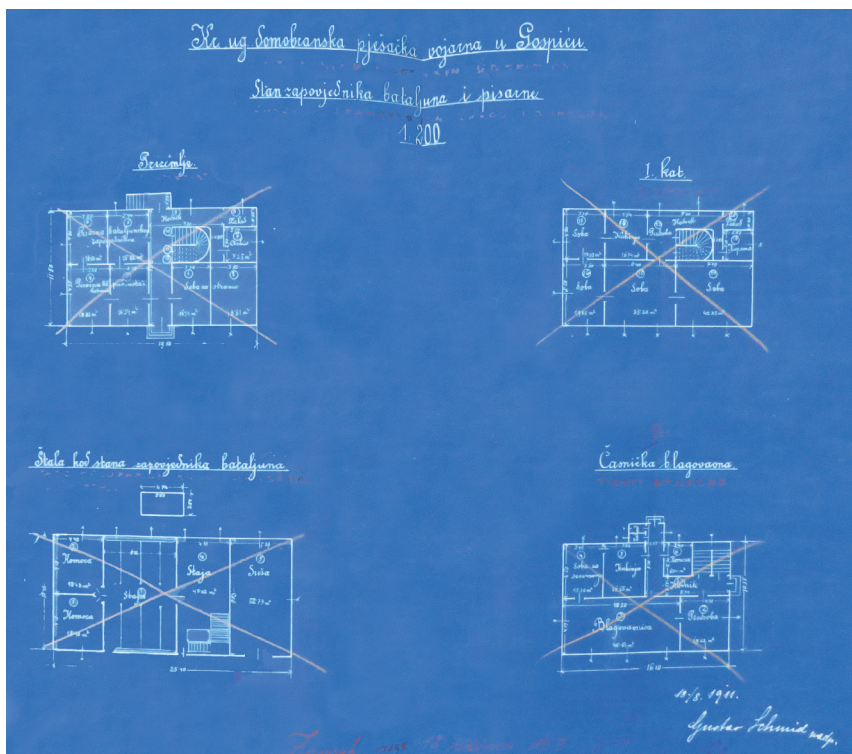
19 Stan zapovjednika koji je bio smješten u Kaniškoj ulici br. 12 nije upisan na regulatornoj osnovi grada iz 1874. godine, što znači da je podignut nakon toga. HR-HDA, Zbirka građevinskih planova i nacрта 1869.-1914. /905/, I-13.

20 *Snimka gruntovne mape občine GOSPIĆ [...] reambulaciji od god. 1896.* HR-HDA, Fond 61 – Katastarske karte.

21 Također se navodi kako zidovi prizemlja i prvog kata ne mogu podnijeti težinu svodova koji ničim nisu poduprti, a da se u zidove ne mogu uvući željezne spona jer je »zidje već vrlo staro iz klesanog kamena zidano« te su troškovi vrlo veliki, a zgrada

Sl. 11. Kaniška ulica sa stanom zapovjednika s desne strane prije 1914.
(razglednica u privatnom vlasništvu)

Sl. 12. Stan zapovjednika bataljuna i pisarne, Gustav Schmid, 1911.
(HR-HDA, Fond 466, Vojno-građevinski odjel XIII. zborni, kut. 5)

*Sl. 13. Stan zapovjednika u Kaniškoj ulici br. 12 prije 1914. godine
(nacrt: Katica Krnjić, mag. ing. arch.)*

*Sl. 14. Stan zapovjednika, kasnije zgrada zapovjedništva obrane
u NDH – danas Šumarinja Gospić u Kaniškoj 15 – glavno
ulično pročelje, 1957. (foto: V. Šulentić, 22. 5. 2016.)*

Prema *Obrazloženju predloga za proširenje domobranske vojarne u Gospiću* iz 1914. godine²² navodi se kako: »[...] bi bilo uputno ovu zgradu posve napustiti, cijelu zgradu porušiti i uz uporabu dobivenog građevnog materijala / svakako samo kamen/ novu zgradu za jedan stan stožernog časnika VIII/VII. činovnog razreda sagraditi – [...]«. ²³ Preporučuje se da nova zgrada, koja će biti podignuta kao stan zapovjednika, ima visoko prizemlje i što više prostorija.

Sudeći po razglednicama iz prve polovine 20. stoljeća te tlocrtima stana zapovjednika koje potpisuje Gustav Schmid, izgledno je kako je ipak nakon 1914. srušena stara građevina, vjerojatno iz prve polovine 19. stoljeća, te je podignut novi stan²⁴. (Sl. 11. i Sl. 12.) Projekti Gustava Schmida za stan zapovjednika bataljuna te za pisarnu²⁵ otkrivaju nekoliko varijanti izvedbe na kojima se ističe vanjsko stubište ispred glavnog ulaza (vidljivo na razglednicama!) te dvorišno stubište. Oba vanjska stubišta bila bi povezana središnjim hodnikom kroz zgradu koji bi dijelio prostor na dvije pisarne i sobu za strance u prizemlju te unutarnji stubišni prostor. Na prvoj etaži smjestile bi se četiri sobe, od kojih su dvije velike (35 m² i 42 m²) okrenute prema zapadnoj strani, te dvije manje sobe (od 20 m²) okrenute prema sjeveru. Uz ove prostorije na katu bi bila smještena kuhinja s nusprostorijama. Unutrašnji raspored otkriva pravilan pravokutni tlocrt. Raspored prozora

opet ne bi bila u potpunosti zaštićena. *Zapisnik sastavljen u Gospiću dne 9. svibnja 1913.* HR-HDA, Fond 466, Vojno-građevinski odjel XIII. zborni, kut. 5.

22 Ibid.

23 Uz ovo se napominje kako se treba srušiti i štala u dvorišnom dijelu zgrade zapovjednika. HR-HDA, Fond 466, Vojno-građevinski odjel XIII. zborni, kut. 5, *Obrazloženje predloga za proširenje domobranske vojarne u Gospiću*, 1914.

24 S obzirom na usporedbu današnjeg tlocrta zgrade s tlocrtom starije historicističke gradnje na reambulaciji grada iz 1896. godine (HR-HDA, Fond 61 – Katastarske karte) razvidno je kako se pojavljuje rotiranost novog u odnosu na stari objekt. Moguće je da je nekadašnji zakošeni objekt u odnosu na liniju ulice srušen, a onda je izgrađena nova građevina koja je postavljena u današnji građevinski pravac. Širina nekadašnjeg objekta je zadržana te je novogradnja proširena u dubinu. Na opažanjima zahvaljujem geodetu Vladimiru Šulentiću.

25 Zanimljivo je da su na nacrtima prikazani i projekti za štalu u dvorištu zapovjednika te menažu koja se nalazila u Budačkoj ulici. HR-HDA, Fond 466, Vojno-građevinski odjel XIII. zborni, kut. 5.

prema ulici odgovara rasporedu građevine vidljive na razglednicama iz prve polovine 20. stoljeća.

Stan zapovjednika je podignut nakon 1914. godine, kada se preporučuje rušenje ranije vojnokrajiske građevine²⁶. (Sl. 13.) Izgled pročelja novopodignute zgrade nije poznat. Građevina je polovinom 20. stoljeća dobila novi izgled pročelja²⁷, no zadržala je vrlo sličan unutrašnji raspored, što je potvrđeno uvidom u tlocrte i situaciju Upravne zgrade šumskog gospodarstva²⁸ za čije je potrebe građevina prenamijenjena 1957. godine²⁹. (Sl. 14.)

Časnička menaža

Unatoč izgradnji nove zgrade vojarne, u njenom prostoru nije bio osiguran »zajednički stol« za časnike, odnosno blagovaonica (menaža) u kojoj bi objedovali. Menaža je postojala na početku Budačke ulice (kat.č.br. 866), no zbog njenog lošeg stanja časnici su bili prisiljeni objedovati u lokalnim gostionicama. O nedostatku prostora za objed časnika svjedoči i korespondencija zapovjednika Domobranske vojarne u Gospiću s oružnim zapovjedništvom u Zagrebu, odnosno nadležnim Ministarstvom za zemaljsku

26 Napravljena je rekonstrukcija uličnog pročelja građevine prije 1914. godine. Građevina je imala simetrično glavno ulično pročelje s istaknutim ulaznim stubištem u sredini. U poslovni prostor u prizemlju vodilo je stubište kojim se naglašavao ulaz. Jasno su vidljivi prijelazi prizemlja u gornji kat s istaknutim razdjelnim vijencem iznad polukružno zaključenih profilacija povrh prozora i vrata.

27 Nova građevina gubi ulaz povišen stubištem te ogoljuje uličnu fasadu od dekoracije. Samostojeća jednokatnica s četveroslivnim krovom sadrži pravilno raspoređen niz od četiri prozorska otvora s ulazom u prizemlju koji se u njihovoj osi na kat ponavlja kao niz od pet prozorskih otvora. Naglašeno je obrubljivanje svih otvora pročelja geometrijskim profilacijama u žbuci. Prema dvorištu je građevina, za razliku od ranije zgrade, proširena, čime je dobila na dubini. Neobično je da je bočno pročelje prema zgradi Hrvatskog državnog arhiva, koja je udaljena tek dva metra, rastvoreno prozorima, dok je sjeverno pročelje prema ulaznom dijelu dvorišta u potpunosti kompaktno i riješeno kao zatvorena ploha. Ova jednokatnica je služila kao zgrada zapovjedništva obrane Gospića u vrijeme vladavine NDH.

28 Planoteka Ministarstva kulture (UZKB, inv. br. 3840, 3841, 3842, 3843, 3844). Zahvaljujem kolegi Krešimiru Galoviću koji me upozorio na postojanje ovih tlocrta.

29 Glavni projekt za upravnu zgradu šumskog gospodarstva upisan je 1957. godine. HR-DAGS-5, NOK Gospić, Urudžbeni zapisnik, 1957., br. spisa 10561.

Sl. 15. Plan Gospića sa situacijom položaja časničke menaže u odnosu na vojarnu (HR-HDA, Fond 466, Vojno-građevinski odjel XIII. zbornice, kut. 5)

obranu. U pismu od 1906. godine navode se lokalne gostionice u koje »najniži slojevi pučanstva dolaze« i opisuje se stanje u njima koje nije nimalo pohvalno.³⁰ Također zapovjednik naglašava kako je bio unajmljen prostor za časničku menažu kod dvaju različitih gostioničara u gradu, ali su im sada oba otkazala. Kako bi se ispunili osnovni uvjeti za menažu dostojnu časničkom zboru, traži se na korištenje neka od postojećih erarskih zgrada koja bi se uredila prema potrebama. Zahtjev je prosljeđen na daljnje odobrenje u Budimpeštu s isticanjem kako se ni jedna erarska građevina u mjestu ne može ponuditi za menažu zbog nedostatka uređene kuhinje, ali i podruma koji je neophodan, te također ne dolazi u obzir niti adaptacija postojeće glavne zgrade vojarne »radi ionako premalenog prostora«. Predlaže se, naime, ili adaptacija neke od pomoćnih zgrada (navodi se daščara vojarne br. III) unutar kompleksa vojarne ili novogradnja. Uz pismo se prilaže i plan Gospića s istaknutom pozicijom vojnih objekata kako bi se vidjela udaljenost između vojarne, stana zapovjednika i postojeće menaže. (Sl. 15.)

30 »[...] časnički zbor neprekidno a osobito na sajmovne dane izvršen podnositi razne izljeve čuvstava pripite i manje više neubrojivom stanju nalazeće fukare.« Pismo od 2. lipnja 1906. HR-HDA, Fond 466, Vojno-građevinski odjel XIII. zbornice, kut. 5.

Problemu se pokušalo stati na kraj i zamjenom zgrade oficirske menaže i postojećeg poreznog ureda koji se nalazio u Kaniškoj ulici, odmah preko puta stana zapovjednika. Zbog svih ranije navedenih razloga 1914. godine sastavlja se *Zapisnik* o zamjeni ovih dviju zgrada.³¹ Kako je spomenuto, obje građevine su izvedene u vojnokrajiško doba, no zgrada menaže ima puno veću površinu. Zbog ovog i ostalih problema loše izvedbe poreznog ureda ovaj prijedlog nije prihvaćen. Iz sačuvane dokumentacije nije vidljivo na koji je način riješeno pitanje časničke menaže.

Izgled nekadašnje časničke menaže može se pretpostaviti iz sačuvane korespondencije, kao i položajnog nacрта vojnih građevina unutar naselja. Riječ je o manjoj građevini pravokutnog tlocrta položenoj uzdužno uz Budačku ulicu koja je s dvorišne strane, odnosno prema parku Kolakovac, imala ulazno stubište. Časnička menaža je imala površinu od 181 kvadratnog hvata (oko 650 m²) te vrt od 211 kvadratnih hvati (757 m²). Bila je zidana od kamena i pokrivena »crveno oličenim crnim limom«. U unutrašnjosti su sobe bile od čvrstih daščica te je zgrada imala vodovod. Visina soba je iznosila 3 metra.³²

Nakon Prvog svjetskog rata na početku Budačke ulice, unutar parka Kolakovac, uz časničku zgradu (menažu) nalazilo se i vojno tenisko igralište.³³ Objekt je postojao sve do 2010. godine, kada ga je zamijenila novogradnja.³⁴

Zaključak

Zahvaljujući sačuvanoj dokumentaciji unutar Hrvatskog državnog arhiva u Zagrebu interpretirani su i po prvi put objedinjeni podatci o vojnoj arhitekturi Gospića s kraja 19. i početka 20. stoljeća. Rasvijetljena je do sada nepoznata povijest izgradnje jedne od najljepših historicističkih građevina u Gospiću, današnje Vojarne Eugen Kvaternik. Građevina je pretrpjela

31 Zapisnik sastavljen u Gospiću dne 6. travnja 1914. HR-HDA, Fond 466, Vojno-građevinski odjel XIII. zborni, kut. 5.

32 Ibid.

33 Prema kazivanju starijih stanovnika Gospića.

34 Lokacija objedovanja časnika nakon Prvoga svjetskog rata nije poznata. Danas se na mjestu nekadašnje časničke menaže nalazi novogradnja tvrtke Croatia osiguranja d.d.

velika oštećenja tijekom Domovinskog rata no obnovom i rekonstrukcijom oštećenih dijelova, ponajprije pročelja, vojarna je zablislala starim sjajem i vratila reprezentativnost ovom dijelu Kaniške ulice. Nekadašnja Domobranska vojarna čini okosnicu gospićke graditeljske baštine s kraja 19. stoljeća što je pozicionira među najistaknutije primjere hrvatske vojne arhitekture tog razdoblja.

Izvori

HR-HDA, Fond 466, Vojno-građevinski odjel XIII. zbornice, kut. 5.

HR-HDA, Fond 61 – Katastarske karte. *Snimka gruntovne mape općine GOSPIĆ [...] reambulaciji od god. 1896.*

HR-HDA, Zbirka građevinskih planova i nacrti 1869.-1914. /905/, I-13.

MK-UZKB, Planoteka (inv. br. 3840, 3841, 3842, 3843, 3844)

HR-DAGS-5, NOK Gospić, Urudžbeni zapisnik, 1957., br. spisa 10561.

Literatura

(-), Jugoslavensko sveučilište, Narodne novine, Zagreb, god. XXXIV, br. 85, 11. 4. 1868., 3.

(-), Ličbeni oglas, *Narodne novine*, Zagreb, god. XXXVIII, br. 32, 9. 2. 1872., 4.

DEŽELIĆ, STJEPAN GJURO, 1881. *Dragoljub ili upisnik kalendar za javne urede, odvjetnike, kr. javne i občinske bilježnike, agente, privatne pisarne, trgovce, obrtnike te ine poslovođe sa književnim darom za prostu godinu 1881.*, Zagreb: Nakladom Lav. Hartmána

Historicizam u Hrvatskoj. 2000. Vladimir Maleković (ur.), knj. 1. Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt.

KLASEN, LUDWIG. 1890. *Grundriss-Vorbilder von Gebäuden für Militärische Zwecke: [...]*, Leipzig.

PALINIĆ, NANA. 2001. Vojne zgrade. // *Arhitektura historicizma u Rijeci 1845.-1900.: arhitektura i urbanizam.* / Ljubica Dujmović Kosovac (ur.). Rijeka: Moderna galerija, 360 -373.

POJIĆ, MILAN. 2000. Ustroj austrougarske vojske na ozemlju Hrvatske 1868.–1914., *Arhivski vjesnik*, Zagreb, god. 43, 147-169.

Military architecture of Gospić from the transition period from the 19th to the 20th century

Abstract

During the period of Vojna Krajina, a barracks complex was built in one of the main streets of Gospić, on Kaniška Street. It consisted of three buildings of barracks and three wooden structures. Alongside this complex, the commander's apartment was also erected, also situated in Kaniška Street, and an officers' mess hall located in the beginning of Budačka Street. Thanks to the analytical interpretation of the researched documentation of the new buildings in Domobranska Barracks in Gospić from the end of the 19th century, which is partly preserved in the Croatian State Archives in Zagreb, it is possible to reconstruct the course of construction of the main barracks building, changes within the barracks complex in the period preceding the First World War, as well as the changes in the barracks construction that were located in the community. This is the first study of Gospić military architecture from the transition period from the 19th to the 20th century.

Key words: officers' mess hall, 19th century, Domobranska Barracks, 20th century, Gospić, commander's apartment